

Леонтій ЧИСТОКЛЕТОВ

Національний університет “Львівська політехніка”,
професор кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
доктор юридичних наук, професор
leontii.h.chystokletov@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-3306-1593

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ПРАКТИКА МОБІЛІЗАЦІЇ ТА СПОСОБУ КОМПЛЕКТУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ

<http://doi.org/10.23939/law2024.43.281>

© Чистоклетов Л., 2024

У статті досліджуються особливості правового регулювання мобілізаційним процесом у Сполучених Штатах Америки, Великій Британії, Фінляндії та країнах Прибалтики, практика яких має свою специфіку, пов’язану з національними традиціями, умовами проходження строкової військової та резервної служби, географічним розташуванням країни та іншими характерними ознаками.

Зазначено, що повномасштабне вторгнення росії на територію України змушує більшу частину європейських країн вживати невідкладних заходів, спрямованих на зміну способів мобілізації в умовах війни, а також переведення економіки на виробництво військової техніки, здійснення організаційно-правових форм і методів призову та поповнення мобілізаційних ресурсів як у своїх країнах, так і в НАТО.

Доведено, що під час прийняття рішення про мобілізаційне розгортання збройних сил у США призов чоловіків здійснюється шістьма етапами, які охоплюють організаційно-правові дії, спрямовані на прийняття Конгресом відповідних поправок до мобілізаційного законодавства, порядку призову конкретних осіб на підставі розіграшу лотереї, здійснення атестації осіб та зарахування призовників на дійсну службу. Право на службу в США, на підставі середньої освіти, мають всі громадяни США та громадяни інших держав, які постійно проживають в державі.

Комплектування армії Великої Британії переважно здійснюється на професійній основі. Проте уряд королівства з метою зниження рівня злочинності, безробіття серед молоді та російської загрози для Заходу вже наступного 2025 року схильний повернути до країни обов’язкову військову службу. Кандидатів на вступ до армійського мобілізаційного резерву комплектує Військове бюро інформації і кар’єри.

Окреслено, що збройні сили Скандинавії та Прибалтики, на відміну від армії США та Великої Британії, у зв’язку зі збільшенням загрози з боку росії, продовжують розширювати процес призову на строкову службу. Так, порядок комплектування збройних сил Фінляндії здійснюється на підставі Закону “Про призов на військову службу”, у Латвії мобілізаційний процес регулюється Законом “Про військову службу”, Литва здійснює військовий призов відповідно до Закону “Про військовий призов”, а в Естонії правові засади з оборони країни регулюються Законом “Про військову службу”.

Доведено, що за порушення мобілізаційного законодавства в країнах НАТО військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти притягуються переважно до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної та матеріальної відповідальності.

Зазначено, що вітчизняне мобілізаційне законодавство потребує цілеспрямованого нормативно-правового забезпечення, адаптивного військового управління та комплексно-системного підходу в організації мобілізаційного процесу.

Ключові слова: мобілізація, призов, комплектування, військовослужбовці, військовозобов'язані, резервісти, НАТО.

Постановка проблеми. Розвиток процесу комплектування Збройних сил України (далі – ЗСУ), який розпочався після розпаду Радянського Союзу та продовжувався після підписання Будапештського меморандуму, укладеного 5 грудня 1994 року між Україною, росією, Великою Британією та США про гарантії Україні у зв'язку з набуттям нею неядерного статусу, характеризувався недоглядною державною воєнною стратегією, яка була спрямована на мирне добросусідство, “заколисуваного” миролюбною європейською політикою. Водночас державне керівництво не звертало уваги на постійну, доведену історичною правдою загрозу від російського сусіда, який завжди прагнув до поневолення українців, позбавлення їх території, національних цінностей та інтересів. Наслідком цього стали трагічні події, які розпочалися з анексії Криму, Донецької, Луганської областей та розгортаються дотепер в умовах повномасштабної російської навали з щогодинним принесенням Україні численних жертв серед мирного населення, загибелі військовослужбовців та руйнування критичної інфраструктури.

Безперечно, що сьогоденні обставини, які складаються на фронтах України, потребують від Президента України, органів публічної та судової влади оптимального перегляду стратегічних та тактичних завдань щодо захисту державного суверенітету і насамперед вдосконалення законодавства, спрямованого на пошук дієвої відповідно до міжнародної практики системи мобілізаційної підготовки та мобілізації.

Аналіз дослідження проблеми. Окреслення правового забезпечення мобілізації, сутності та окремих її аспектів висвітлювали такі вітчизняні науковці: Е. Афонін, І. Буковський, В. Гейко, І. Дацюк, О. Задорожний, Ю. Калагін, Г. Комісаров, А. Куртов, М. Медвідь, Ю. Потрогош, О. Савинець, В. Целуйко. Серед зарубіжних авторів, що присвятили праці проблемам комплектування збройних сил: Ую Гайзера, Х. Мейнандера, Ч. Салоніус-Пастернака, К. Сімоняна, А. Постіка. Однак наукові розробки в Україні, аргументовані міжнародною практикою, щодо правового регулювання проблем організаційно-правового забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації збільшого залишаються без належної уваги. Тому вдосконалення мобілізаційного потенціалу нашої держави потребує ретельного дослідження та вивчення міжнародного досвіду, що й актуалізує тему цієї праці.

Мета статті. Метою статті є дослідження проблем організаційно-правового забезпечення мобілізаційного процесу в окремих країнах Європи з визначенням шляхів їх оптимізації в умовах російсько-української війни як одного з основоположних напрямів діяльності органів публічної влади у сфері оборони України.

Виклад основного матеріалу. Проблеми мобілізаційної підготовки та мобілізації залишаються актуальними для багатьох країн світу. Не винятком у цьому процесі є і Україна, яка перебуває понад десять років у військовому протистоянні з росією – періоду, за який було мобілізовано до ЗСУ сотні тисяч українців. Як зазначив помічник держсекретаря США у справах Європи та Євразії Джеймс О'Браєн, що “мобілізаційні зусилля країни мають таке ж вирішальне значення для стабілізації фронту та перелому ходу війни, як і артилерія” [2].

З метою удосконалення мобілізаційної політики в державі у зв'язку з повномасштабною військовою агресією росії проти України 24 лютого 2022 року Президент України підписав Указ від 24 лютого № 64/2022 “Про введення воєнного стану в Україні” строком на 30 діб [3], а відповідно до Указу № 65/2022 того самого ж дня було оголошено про загальну мобілізацію, яка проводиться одночасно на всій території України [4].

Окремо слід звернути увагу на деякі правові положення Закону України від 11 квітня 2024 року № 3633-IX “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку”, який набув чинності 18 травня 2024 року (далі – Закон), які в процесі їх реалізації суперечать реальній дійсності [5]. Насамперед прийняття цього Закону викликало серед спостерігачів та аналітиків жваву дискусію, яка зводиться до того, що замість удосконалення мобілізаційних процесів він лише формально посилює правила військового обліку, посилює санкції проти “ухилянтів” та конкретизує положення про відстрочення від мобілізації [6]. Крім того, враховуючи те, що за даними Міністерства оборони в Україні нині працює лише 178 ТЦК і їм же необхідно зареєструвати дані та обслужити приблизно 7,9 мільйона чоловіків, які лишаються в країні, зазначені норми Закону, які спрямовані на оновлення громадянами своїх військово-облікових даних за 60 днів, уявляються наразі просто нереальними. Хоча, як інформує “The New York Times” “багато солдатів на фронті, включаючи десятки тисяч, які воюють без відпочинку більше двох років, вважають ухвалення нового закону про мобілізацію справедливим і чесним кроком” [7]. На нашу думку, одним законом про мобілізацію, який би він не був ідеальним, вказану проблему не вирішити. Вона за своєю складністю потребує цілеспрямованого нормативно-правового забезпечення, адаптивного військового управління та комплексно-системного підходу в організації мобілізаційного процесу.

Отже, зважаючи на вище викладене, вважаємо за необхідне розглянути міжнародну практику деяких країн НАТО, досвід діяльності яких буде сприяти вдосконаленню процесу організаційно-правового забезпечення вітчизняної мобілізації. З цього приводу треба констатувати, що агресивне повномасштабне вторгнення росії на територію України змушує більшу частину європейських країн блоку НАТО вживати невідкладних заходів, спрямованих на зміну способів мобілізації в умовах війни, а також переведення економіки на виробництво військової техніки та здійснення організаційно-правових форм та методів призову і поповнення мобілізаційних ресурсів як у своїх країнах, так і в Альянсі. Доведено, що основою мобілізаційних ресурсів держав-членів НАТО є людський ресурс, який складається з кількості населення кожної країни, яке за потреби може бути мобілізованим до лав збройних сил, шляхом призову для проходження строкової служби та поповнення військового резерву. Сьогодні, за матеріалами “Financial Times” на частку США припадає 68 % усіх оборонних витрат у рамках НАТО. Минулого року вони витратили 860 мільярдів доларів проти 404 мільярдів доларів від європейських членів Альянсу та Канади [9]. А якщо порівняти потенціали країн НАТО та росії, то вони не зрівняні. “Загальна чисельність населення в країнах-членах НАТО – мільярд населення. Тобто в Росії ми знаємо понад 100 мільйонів, але це не порівняно. Потім, якщо говорити про економічний потенціал. Загальний сукупний валовий продукт країни членів НАТО – 47 трильйонів доларів. В Росії цедесь більше одного трильйона. Всі військові бюджети країн-членів НАТО – це біля трильйона доларів. В РФ, ми розуміємо, що значно менше. Хоча останнім часом Росія всю свою економіку і більшість затрат спрямовує саме на військові потреби” [11].

Переходячи до розгляду практичного досвіду комплектування збройних сил США як однієї з провідних країн Альянсу, на початок 2023 року, за версією “Global Firepower”, армійський потенціал США вважається найбоєздатнішим на планеті [12], США посідає, маючи водночас унікальну можливість проектувати свою міць на глобальному рівні, перше місце в рейтингу найсильніших армій світу [13]. За 2024 рік у США були в армії понад 11,4 млн чоловіків. Усього через службу пройшли 16,4 млн, тобто 38 % числа чоловіків віком 16–59 років [14].

Щодо призовної системи США, то вона припинила свої функції ще у 1973 році з моменту виведення американських військ з В'єтнаму. Однак у Звіті Центру нової американської безпеки

(CNAS), який був опублікований 18 червня 2024 року, з метою ефективного розв’язання проблем, пов’язаних з ефективним впровадженням призову для задоволення мобілізаційних вимог майбутнього конфлікту, запропоновано:

- Уряду США – проводити регулярні мобілізаційні навчання в усьому уряді, щоб перевірити готовність і планування стійкості до введення в дію проєкту;

- Міністерству оборони – призначити та уповноважити виконавчого агента з національної мобілізації відповідно до NDAA 2022 фінансового року, який виконуватиме функції єдиного голови з координації всіх зусиль з мобілізації;

- Конгресу – завчасно визначити та розглянути ймовірні юридичні проблеми щодо майбутнього проєкту, такі як розширення вимоги щодо реєстрації в системі вибіркової служби (SSS) для залучення всіх американців до того, як буде потрібен призов на військову службу;

- SSS має інформувати громадськість про значення та вимоги до послуг осіб, які відмовляються від військової служби з мотивів сумління, щоб зменшити помилкові уявлення;

- Міністерству оборони слід оцінити військові оперативні вимоги майбутнього конфлікту та те, як військовозобов’язані сили можуть найкраще інтегруватися з професійними добровільними силами та підтримувати їх для забезпечення перемоги США.

Усуваючи прогалини в нинішніх структурах мобілізації, США можуть посилити стримування та стійкість проти близьких супротивників [16].

Однією з особливостей мобілізаційного процесу США є те, що під час прийняття рішення про мобілізаційне розгортання збройних сил призов чоловіків, що перебувають на обліку, здійснюється шістьма етапами:

- Конгрес вносить низку відповідних поправок до Закону про військовий обов’язок, президент затверджує їх;

- порядок призову конкретних осіб визначається лотереєю. Першими “розігрують” тих чоловіків, яким або виповнилося, або виповниться 20 років у поточному календарному році. Далі йдуть особи віком 21, 22, 23, 24, 25, 19 та 18 років;

- починають роботу регіональні та місцеві мобілізаційні органи, на дійсну службу призиваються офіцери запасу;

- здійснюється атестація осіб, які підлягають призову, на медичних та інших експертних комісіях. Після укладання комісії призовники дається 10-денний термін на її оскарження;

- особам, які підлягають призову, надсилаються повідомлення про необхідність прибути на місцевий збірний пункт не пізніше ніж через 10 діб;

- зарахування призовників на дійсну службу. Згідно з мобілізаційним планом, мобілізаційні органи мають надати перших новобранців у війська протягом 193 днів після оголошення призову [17].

Фактично право на службу в США, на підставі середньої освіти, мають всі громадяни США та громадяни інших держав, які постійно проживають в державі. Мінімальний вік кандидата становить 18 років (17 років за згодою батьків). Максимальний вік прийому на службу залежить від виду збройних сил та належності до регулярних сил або резервних компонентів і, зазвичай, наближений до 42 років. Термін контракту – від 4 до 8 років.

Актуальним для мобілізаційного процесу США, як зазначає “The Gateway Pundit”, є прийняття відповідної поправки HR 8070 до Закону “Про санкціонування національної оборони (NDAA) на 2025 фінансовий рік”, яку було представлено конгресменом Кріссі Хулахан. Автоматична реєстрація відповідно до Закону “Про вибірково військову службу” (50 USC 3801 і наступні) змінена шляхом видалення розділу 3 (50 USC 3802) з додаванням нового розділу 3, де передбачено, що “...кожен громадянин Сполучених Штатів чоловічої статі та будь-яка інша особа чоловічої статі, яка проживає в Сполучених Штатах, віком від вісімнадцяти до двадцяти шести років автоматично реєструється відповідно до цього Акта директором Системи вибіркового обслуговування” [18].

Новим для вітчизняного законодавства є і те, що мігранти чоловічої статті у віці від 18 до 25 років за законом протягом 30 днів після прибуття до США зобов'язані зареєструватися в системі військової служби (як її інакше називають – системи військової повинності), яка в разі виникнення надзвичайної ситуації національного масштабу є гарантом швидкої мобілізації до збройних сил США. До речі, після неодноразового намагання у США так само планують впровадити реєстрацію жінок на військовий облік.

Щодо збройних сил США, то вони складаються з регулярного та резервного компонентів. Військовослужбовці резервних компонентів після курсу початкової бойової підготовки залучаються на заняття один вікенд на місяць та два тижні на рік. За потреби військовослужбовці резервних компонентів призиваються на справжню службу [19]. Зазвичай значну частину резерву становлять висококласні фахівці. Резервісти зобов'язані прослужити у військовому формуванні щонайменше 39 діб щороку. Однак на практиці тривалість військової служби в резерві значно перевищує визначені норми й може дорівнювати 120–180 днів на рік із перервами [21].

Треба також зауважити, що в США під час мобілізації поважно ставляться до *Conscientious objectors* (відмовників з релігійних переконань), і як зазначає Василь Павлов, “можемо пригадати американця Десмонда Досса, який не брав до рук зброї з релігійних міркувань, але врятував під час битви на Окінаві 75 поранених, за що був відзначений вищою нагородою США. Тому на сьогодні мобілізація – це прояв становлення політичної нації” [22].

Загальним нормативно-правовим актом, що регулює у США основні положення притягнення до кримінальної або дисциплінарної відповідальності військовослужбовців за порушення законодавства про мобілізацію, є Уніфікований кодекс військової юстиції (UCMJ), схвалений у 1951 році, в якому загальне правопорушення визначається як “безладдя та нехтування, які порушують порядок і дисципліну в Збройних силах, будь-яку девіантну поведінку, спрямовану на дискредитацію Збройних сил, у тому числі й ухилення від виконання військового обов'язку” [23].

Відповідно до UCMJ, підrobка документів, які дають підстави для уникнення призову (мобілізації), карається ув'язненням на строк до п'яти років або штрафом не більше 10 000 доларів США, або одночасним поєднанням двох вказаних видів покарання. Також у разі, якщо ухилення від призову (мобілізації) на військову службу в США призвело до тяжких наслідків, то винна особа може бути покарана штрафом до 250 тис. доларів США [24].

Характеризуючи комплектування армії Великої Британії, яка, порівняно з 2010 роком, у 2021 році замість 100000 військовослужбовців була скорочена на 27,5 тис., генерал Патрік Сандерс заявив, що “нещодавні скорочення армії Великої Британії вказують на те, що вона недостатньо серйозно сприймає загрозу з боку Росії та інших країн” [25]. З урахуванням цих обставин, уряд Британії вже на 1 січня 2024 року збільшив загальну чисельність військовослужбовців британської армії, яка становить 231 тис. осіб, з них 194 тис. – дійсні, а 37 тис. – резервісти [26].

Проте треба зазначити, що результати опитування YouGov щодо ставлення громадян до проходження служби у сучасній британській армії показують, що 38 % людей, молодших 40, стверджують, що вони відмовилися б служити в збройних силах у разі нової світової війни, а 30 % стверджують, що не служили би, навіть якщо б Британія зіткнулася з неминучим вторгненням... Кожен чотирнадцятий опитуваний, а це 7 %, стверджує, що пішов би добровольцем до війська, якби почалася світова війна, і 11 % – якби материкова частина Великої Британії опинилася б під загрозою. Крім того, цікавим є і те, що переважна більшість населення (72 %) стверджує, що жінки мають проходити строкову службу. З них 42 % вважає, що жінки повинні служити на тих самих посадах, що й чоловіки, проти 30 %, які вважають, що мають бути певні обмеження щодо ролей, які вони можуть виконувати. Наприклад, не служити в піхоті [27].

Стосовно історії британської мобілізації, то вперше вона була застосована у січні 1916 року з введенням міністром Великої Британії Гербертом Кітченером загального військового обов'язку (*Military Service Bill*), що посприяло успішному проведенню наступальної операції англійців і французів проти Німеччини на річці Соммі. Вдруге уряд Великої Британії запровадив обов'язкову

військову службу у травні 1939 року. Мобілізації підлягали всі громадяни, за винятком тих, хто мав алергію на продукти, а також мешканців Північної Ірландії. Від військової служби звільнялися поліцейські, священники, пекарі, студенти, працівники залізниць, телеграфісти.

Від 1963 року, після останньої демобілізації солдатів-строковиків, дотепер британські збройні сили комплектуються на професійній основі.

Поряд з комплектуванням збройних сил, з метою зменшення їх чисельності, парламент Великої Британії надає особливу увагу армійському (мобілізаційному) резерву. З цього приводу у 1996 році було схвалено Закон “Про резервні сили” (The Reserve Forces Act) (далі – Закон) [28]. Основні положення Закону визначають умови, порядок та організаційно-правову систему забезпечення армійського (мобілізаційного) резерву, 236 підрозділів якого поділено на національний, регіональний та спонсорований рівні. Кандидатів на вступ до армійського мобілізаційного резерву комплектує Військове бюро інформації і кар’єри.

Відповідно до законодавства, кандидати повинні дотримуватися таких вимог:

- вік (від 17 до 52 років);
- громадянство Великої Британії, Ірландії чи однієї з держав Британської Співдружності;
- 5-річний ценз проживання у країні на момент подання заяви про прийом до армійського корпусу.

Кандидати на офіцерські посади, крім зазначеного, мають мати вищу освіту і пройти низку тестів на професійну придатність і вміння керувати підлеглими. Спеціалізована підготовка для тих, хто вже зарахований на службу до армійського корпусу, зазвичай триває близько року. По закінченню підготовки, після вивчення статутів, військової термінології, основ тактики, штатного озброєння, правила першої допомоги, картографії та таборних зборів, випусники складають серію випускних тестів. Резервіст, з метою його соціального захисту, отримує грошове забезпечення нарівні з військовослужбовцями регулярної армії [29], водночас резервіст не може отримувати більше 548 фунтів на день (приблизно 200 тис. фунтів на рік) [30].

Однак сьогодні, з метою зниження рівня злочинності, безробіття серед молоді та російської загрози для Заходу, уряд Великої Британії вже наступного 2025 року схильний повернути у країні обов’язкову військову службу. Щоправда, ця служба буде реалізована не в традиційній формі, а як зазначає Стюарт Кроуфорд, експерт з оборони, “це буде *обов’язкова громадська служба*. І, можливо, це буде кращою назвою для цієї схеми, згідно з якою, молодий чоловік, який, можливо, має схильність до військової служби, але не впевнений, чи хоче бути солдатом, чи моряком, чи пілотом, матиме рік на те, щоб визначитися, чи йому це підходить. Тобто це не будуть рекрути, яких примусили” [31].

Переходячи до військової практики мобілізаційної підготовки та мобілізації в країнах Скандинавії та Прибалтики, треба зауважити, що сьогодні стратегічна концепція щодо росії змінилася, НАТО, не чекаючи раптового російського нападу, терміново передислоковує свої війська на східні кордони альянсу. “НАТО намагається досягти своєї нової мети: мати 300 000 військовослужбовців, готових бути залученими протягом одного місяця, і ще пів мільйона, що поповнять лави збройних сил протягом шести місяців, сказав Шон Монаган, запрошений співробітник Центру стратегічних і міжнародних досліджень” [32].

Збройні сили Скандинавії та Прибалтики, на відміну від армії США, Великої Британії та інших членів НАТО, у зв’язку зі збільшенням загрози з боку Росії, продовжують розширювати процес призову на строкову службу. Так, норвезьким законодавством встановлена норма, згідно з якою чоловіки і жінки 19–44 років мають півтора року служити у війську. Відповідно до нового законодавства у найближчий період уряд Норвегії запланував вдвічі збільшити оборонний бюджет країни та додатково призвати на військову службу понад 20 000 військовозобов’язаних солдатів, службовців і резервістів.

У Швеції на підставі законодавства про обов’язкову військову службу у 2024 році було призвано до збройних сил орієнтовно 7000 осіб, а у 2025 році ця кількість буде зростати до 8000. Норми обов’язкового призову також діють для 18-річних чоловіків у Данії, Естонії та Фінляндії.

Корисним досвідом, на нашу думку, є порядок комплектування збройних сил Фінляндії, який здійснюється на підставі ч. 1 § 127 Конституції Фінляндії 1999 р., де вказано на обов'язок кожного громадянина цієї країни брати участь чи допомагати національній обороні [34], Закону від 28 грудня 2007 року № 1438 “Про призов на військову службу” від 13 квітня 2022 року № 285 [35], Закону від 13 квітня 2022 року № 285 “Про добровільну військову службу жінок” [36] та інших нормативно-правових актів. Варто зазначити, що щороку у Фінляндії три чверті чоловіків та сотні жінок закінчують військову підготовку.

Щодо Закону “Про призов на військову службу”, то відповідно до § 1 глави 1 передбачено: 1) покладання на призовника службово-рятувальних та інших обов'язків, передбачених законом для Сил оборони; 2) про обробку та реєстрацію персональних даних особи, яка залучається на роботу у виняткових випадках і не підлягає військовій службі [35]. Призовний вік становить від 18 до 30 років. У § 2 глави 1 Закону визначається, що “Кожен громадянин Фінляндії чоловічої статі підлягає військовій службі з початку року, у якому йому виповнюється 18 років, до кінця року, у якому йому виповнюється 60 років, якщо інше не передбачено нижче” [35].

Вартує на увагу і те, що на підставі розділу 75 Закону “призовник не зобов'язаний проходити призов чи військову службу, якщо він також має громадянство іншої країни та місце його проживання протягом останніх семи років перебувало за межами Фінляндії. Однак призовника можуть призвати на військову службу, якщо він переїде до Фінляндії до кінця року, в якому йому виповниться 29 років” [35].

Законом також зазначається, що мовою навчання призовника є фінська чи шведська. Це пояснюється тим, що фінська та шведська системи оборони дуже схожі, тому обидві країни, користуючись тривалими добросусідськими військовими відносинами, проводять спільні навчання та використовують загальне технічне обладнання під час них.

Щодо питань перепідготовки призовника, відповідно до розділу 33 Закону, регіональне управління може скасувати наказ про участь у перепідготовці, якщо:

1) призовник отримав травму або захворів так, що не може виконувати службові завдання, заплановані для нього на навчаннях щодо підвищення кваліфікації;

2) виявлено факти, які свідчать про те, що призовник може поставити під загрозу свою безпеку чи безпеку інших осіб;

3) особа, призначена на навчання, постійно проживає за кордоном, та особа, яка віддає наказ, не знала про це на момент віддання наказу.

Регіональне управління може скасувати наказ про участь у зборах щодо підвищення кваліфікації, якщо це потрібно для запобігання поширенню загальнонебезпечного інфекційного захворювання або з іншої особливо невідкладної причини [35].

Зокрема, у Фінляндії призовники не отримують зарплати, лише невеликі субсидії. Так звана “зарплата” залежить від тривалості строків служби: 5,10 євро – на 165 днів, 8,50 – на 255 днів і 11,90 – на 347 днів. Крім того, жінкам належить 0,50 цента на день на купівлю засобів особистої гігієни, яких армія не забезпечує [37].

За недотримання порядку призову та проходження військової служби призовник за вчинення правопорушення відповідно до Закону притягується до адміністративної та кримінальної відповідальності. Наприклад, за завдання шкоди собі чи своєму здоров'ю або намагання це зробити, або надання військовим органам неправдивої інформації – на засудженого передбачено накладення штрафу або застосування тюремного ув'язнення на строк до трьох місяців (розділ 122 Закону).

З метою підтримки військових навиків та бойового духу у Фінляндії створено асоціацію фінських резервістів (FRA), яку очолює Olli Nyberg. Загалом FRA нараховує приблизно 37000 і складається з 340 різних регіональних організацій. Насамперед до її складу на добровільній основі приймаються фінські громадяни віком старше 18 років, які не пройшли службу в армії. Як зазначають аналітики, в разі війни Фінляндія здатна мобілізувати 230000, з яких 95 % становлять резервісти.

У прибалтійських країнах обов'язковий призов громадян на військову службу мають свої властивості, які залежать від національних традицій, території та чисельності населення.

Сьогодні у прибалтійських країнах стрімко відбувається трансформація архітектури колективної безпеки, яка спрямована на удосконалення мобілізаційного процесу. Зважаючи на російську агресію проти України, три балтійські країни стрімко збільшили власні витрати на оборону в останні роки, після того, як протягом останніх двох десятиліть не раз попереджали решту Заходу про ймовірну російську загрозу. Усі три країни витрачають на оборону більше, ніж НАТО у 2 % ВВП, і прагнуть досягти 3 % [9].

Враховуючи ці обставини, *Латвія* у 2024 році після 18-річної перерви поновила обов'язкову військову службу з призовом до неї громадян від 18 років або закінчення навчання для тих, хто ще навчається. І як вважає Президент Латвії Едгар Рінкевичс, "європейським країнам необхідно повернутися до рівня витрат "часів холодної війни" і обговорити повернення обов'язкової військової служби для збільшення чисельності особового складу збройних сил. Необхідно серйозно обговорити питання про призов" [9].

Водночас генерал Шон Монаган заявив, що "хоча союзники по НАТО безперечно готові воювати сьогодні ввечері, все ще залишається питання, чи готові вони до тривалої війни, такої як в Україні, зазначивши, що в низці галузей ще слід зробити потрібну роботу. До них належать промислові потужності, витрати на оборону та стійкість суспільства, зокрема питання призову" [38].

Порядок та особливості призову на військову службу у Латвії регулюються Законом "Про військову службу" (Militārā dienesta likums) (далі – Закон), який прийнято Сеймом 30 травня 2002 року та набув чинності 1 липня 2002 року [39]. До призову на добровільних засадах підлягають громадяни Латвії чоловічої та жіночої статі від 18 до 27 років. Строк служби становить 11 місяців.

Служба державної оборони Латвії поділяється на активну (військову) службу та служба в резерві ЗСУ.

У статті 64 Закону зазначається, що:

1. Реєстрація, облік та зарахування військовослужбовців запасу та резервістів на дійсну службу здійснюється підрозділом обліку запасу Національних збройних сил у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів.

2. Підрозділи обліку резерву Національних збройних сил на підставі нормативно-правих актів Кабінету Міністрів мають право запитувати та отримувати безкоштовно від Реєстру населення, державних адміністративних установ, муніципалітетів, установ охорони здоров'я та інших юридичних осіб необхідні відомості про особу, яка підлягає військовому обліку.

3. Військовослужбовці запасу перебувають у резерві Національних збройних сил до досягнення встановленого цим Законом граничного віку для служби в резерві Національних збройних сил. Резервісти перебувають у запасі Національних збройних сил до досягнення 60-річного віку.

4. У разі мобілізації військовослужбовці запасу та резервісти, за винятком зазначених у пунктах 3, 4 і 5 частини третьої статті 63 цього Закону, призиваються на дійсну службу, якщо:

– відповідає вимогам за станом здоров'я, встановленим Міністром оборони;

– не є або не був штатним або позаштатним працівником, агентом, резидентом або власником конспіративної квартири СРСР, Латвійської РСР або будь-якої іноземної служби безпеки, розвідки чи контррозвідки;

– не карався за особливо тяжкий злочин, якщо судимість не знята або не погашена [39].

Відповідно до частини 2 статті 65 Закону, солдат запасу зобов'язаний:

1) прибути на військові збори у місце та час, зазначені в повістці;

2) з'явитися на медичний огляд у місце та час, зазначені у повістці;

3) підтримувати та вдосконалювати бойові знання, уміння та підготовку, необхідні для певної військової спеціальності під час строкової служби.

Крім того, у частині 1 статті 15 Закону зазначається, що військовослужбовцю заборонено:

- 1) здійснювати політичну діяльність, вступати до професійних спілок, організовувати страйки та брати в них участь;
- 2) поєднувати проходження військової служби з іншою посадою чи роботою, що не допускається законом;
- 3) бути представником іншої особи у справах, пов'язаних з підрозділом (установою), в якому він обіймає посаду;
- 4) брати участь особисто або через іншу особу в правочинах, під час укладання чи здійснення яких він може неправомірно використовувати своє службове становище або вступити в конфлікт інтересів.

Розділом XIV Закону визначено адміністративну відповідальність за такі правопорушення у сфері військової служби:

– за незаконний обіг знаків розрізнення військової бойової, повсякденної, святкової чи парадної форми одягу або її складових, службових звань чи знаків розрізнення прізвищ на фізичну особу накладається штраф до чотирьохсот штрафних одиниць, а до чотирьох тисяч – штраф. одиниць до юридичної особи;

– за незаконне носіння військовослужбовцем бойової, повсякденної, святкової або парадної форми одягу, незалежно від того, із знаками розрізнення чи без них, карається штрафом до чотирьохсот штрафних одиниць (стаття 77 Закону);

– за недотримання порядку обліку запасу Національних збройних сил, вчинене особою, яка підлягає обліку, накладається штраф розміром до чотирнадцяти штрафних одиниць (стаття 78 Закону);

– за недотримання порядку обліку запасу Національних збройних сил, вчинене особою, яка підлягає обліку, накладається штраф розміром до чотирнадцяти штрафних одиниць (стаття 79 Закону) [39].

Справи про адміністративні правопорушення за порушення, зазначені в цьому розділі, здійснюються військовою поліцією.

Крім адміністративної відповідальності, за вчинення злочину призовники несуть кримінальну відповідальність, яка передбачена статтями 282¹ та 282² Кримінального кодексу Латвії (далі – ККЛ) [40], прийнятого Сеймом 17 червня 1998 року. Так, відповідно до частини 1 статті 282¹ ККЛ за умисне ухилення від мобілізації, якщо це скоєно особою, яка підлягає мобілізації для виконання заходів цивільної оборони, передбачено позбавлення волі терміном до року, або тимчасовим позбавленням волі, або пробаційний нагляд, або громадські роботи, або штраф. На підставі порушення положення частини 1 статті 282² ККЛ за умисне затягування виконання розпорядження компетентного державного органу під час мобілізації або за умисне затягування виконання розпорядження муніципалітету під час заходів цивільного захисту або за умисне невиконання інших мобілізаційних заходів або запити на мобілізацію – караються позбавленням волі терміном до року, або тимчасовим позбавленням волі, або пробаційним наглядом, або громадськими роботами, або штрафом. А відповідно до частини 2 статті 282² ККЛ за ті ж дії, якщо ними завдано значної шкоди, передбачено позбавлення волі терміном до трьох років, чи тимчасове позбавлення волі, чи пробаційний нагляд, чи громадські роботи, чи штраф [40].

Аналізуючи досвід призову та порядку мобілізації у *Литві та Естонії*, відповідно до пункту 6 статті 4 Закону Литви від 22 жовтня 1996 року № И-159 “Про військовий призов” [41] (далі – Закон) призовником визнається військовослужбовець призовника (чоловіки) віком від 19 до 26 років, який не проходив початкової обов’язкової військової служби або альтернативної служби національної оборони та не звільняється від неї на підставах, передбачених цим Законом.

Що стосується постановки неповнолітніх на військовий облік, то відповідно до частини 1 статті 5 Закону громадяни Литовської Республіки (чоловіки) після досягнення 16-річного віку повинні протягом двох місяців пройти перевірку здоров’я у закладах охорони здоров’я первинного рівня

національної системи охорони здоров'я Литви, у порядку, встановленому Міністерством охорони здоров'я Литви, подати отриманий витяг з індивідуальної медичної картки (амбулаторної картки) до місцевих територіальних військкоматів.

Частина 1 статті 6 Закону визначає також порядок організації призову на військову службу, відповідно до якої громадянин Литовської Республіки після досягнення 19-річного віку має прибути до місцевої територіальної військової установи протягом 45 днів, яка починається за 30 днів до її 19-річчя і закінчується через 15 днів після дня народження. Призовники, яким відстрочено початкову обов'язкову військову службу у випадках, передбачених статтею 9 цього Закону, але бажають пройти цю службу незалежно від терміну відстрочення служби, можуть звернутися до муніципальної приймальної комісії, яка зобов'язана їх призвати до армії [41].

Цікавим для вітчизняної практики є положення частини 2 статті 6 Закону, в якому вказується не лише на орган, до якого має прибути призовник (місцеві територіальні військові управління, міські відбіркові комісії та комісії з медичного огляду призовників), із зазначенням дня прибуття у повідомленні про призов на військову службу, що направляється поштою, а також зазначається, що про факт прибуття призовника за місцем призначення *оголошується у міській (районній) газеті*.

Про поважні підстави неявки у призначений час вказується у частині 1 статті 7 Закону, якими є:

- 1) хвороба призовника;
- 2) смерть члена сім'ї чи близького родича призовника;
- 3) стихійне лихо чи аварія;

4) навчання призовника за кордоном, якщо це є підставою для відстрочення проходження початкової обов'язкової військової служби.

В процесі призову на військову службу особлива увага звертається на формування резерву Збройних сил Литви. Так, згідно зі статтею 2 Закону від 5 травня 1998 року № VIII-723 "Про організацію системи національної оборони та військової служби" [42] до такого формування належить *активний резерв* – як непостійна військова служба, яку проходять військовозобов'язані у військових частинах. До складу активного резерву входять військовослужбовці, які пройшли базову військову підготовку в Збройних силах Литви або еквівалентну підготовку відповідно до стандартів знань і навичок, необхідних для солдатів, встановлених командувачем Збройних сил Литви, і які не досягли 60-річного віку. Навчання резервістів триває від 20 до 60 днів протягом десяти років.

Треба відзначити, що територіальні військові управління разом із службовцями муніципальної адміністрації місцевого органу влади тісно взаємодіють з органами муніципальної поліції, які здійснюють пошук призовників і доставляють їх на пункти призову.

Особи, які порушили законодавство про військовий призов, несуть адміністративну та кримінальну відповідальність.

До адміністративної відповідальності за невиконання військовозобов'язаними обов'язків щодо порядку військового призову на правопорушника відповідно до частини 1 статті 560 Кодексу про адміністративні правопорушення накладається штраф від 60 до 90 євро. А за повторне вчинення аналогічного правопорушення з правопорушника стягується штраф від 90 до 210 євро.

Кримінальна відповідальність визначається Кримінальним кодексом Литви, яким за скоєння злочину у зазначеній сфері на злочинця переважно накладається штраф у розмірі 1 тис. євро, або позбавляють його волі на строк до трьох років.

Враховуючи литовський досвід, на нашу думку, необхідно до вітчизняного мобілізаційного законодавства додатково ввести такі норми надання відстрочки від призову (частина 1 статті 9 Закону "Про військовий призов"): вагітність дружини та досягнення дитиною трьохлітнього віку (пункт 9); коли призовник повинен дбати про непрацездатних бабусь і дідусів, оскільки немає інших дорослих членів сім'ї, які мають їх утримувати (пункт 10 Закону); коли призовник є єдиним працюючим чоловіком у селянській сім'ї (пункт 13 Закону); члени сім'ї призовника, які залишилися без його підтримки, виявляються у скрутному становищі, у тому числі з інших особливо важливих причин, не

зазначених у цій статті (пункт 14). Відповідно до частини 2 статті 9 Закону, до вказаного, ми вважаємо, також додати норму такого змісту: “якщо призовник перебуває у шлюбі і отримав кредит, який надається у визначеному порядку молодим сім’ям на будівництво (придбання) квартири або будинку” (пункт 2).

Що стосується особливостей здійснення комплектування Сил оборони *Естонії*, призов до військової служби в країні здійснюється відповідно до Закону від 13 червня 2012 року із змінами на 27 січня 2023 року “Про військову службу” (далі – Закон) [43], який набув чинності 1 квітня 2023 року. У частині 2 § 2 Закону вказується, що особою, яка підлягає обов’язкам з оборони країни, є: 1) особа, яку призвали на службу; 2) чоловік віком від 18 до 60 років; 3) особа віком старше 18 років, яка прийняла на себе обов’язок з оборони країни; 4) дійсний військовослужбовець віком від 60 років, який не досяг граничного віку; 5) чинний військовослужбовець, який досяг граничного віку і обіймає посаду, призначену Урядом Республіки або міністром, який працює над політичним сектором, до звільнення з посади. А на підставі частини 3 статті 2 призовником в Естонії вважається особа чоловічої статі віком від 17 до 27 років (включно) до вступу на строкову або альтернативну військову службу. Показовим для мобілізаційного процесу Естонії є те, що як і у більшій частині країн світу естонським законодавством на добровільній основі дозволено зарахування на строкову військову службу осіб жіночої статі. Професійна придатність жінки, яка подає заяву про проходження строкової військової служби, визнаної відповідною вимогам щодо стану здоров’я до військовозобов’язаного, оцінюється *Агентством оборонних ресурсів* (далі – АОР), який зобов’язаний не менше ніж за 90 днів до вступу на строкову службу надіслати на її адресу повідомлення про призов.

Сили оборони Естонії складаються з кадрових збройних сил та добровільної військової організації “Кайтселійт”.

Обов’язок щодо реєстрації обліку осіб, які призиваються до Сил оборони країни, здійснення процедури та прийняття рішень, передбачених законом, а також дотримання вимог для вступу на дійсну військову службу покладено на *Державний реєстр обов’язків з оборони країни*, утворення та статут якого затверджується постановою Уряду Республіки. Право на обробку персональних даних осіб з 17-річного віку відповідно до § 124 Конституції (Põhiseadus) та частини 4 § 11 Закону надано АОР.

На АОР відповідно до частини 1 § 33 Закону покладено такі повноваження: 1) прийняття рішення про призов на строкову військову службу та строків надходження на строкову військову службу; 2) надання відстрочки від призову; 3) ухвалення рішення про звільнення призовника від проходження строкової військової служби; 4) прийняття рішення про вступ на чергову альтернативну службу та звільнення від неї призовника, який відмовився від військової служби з релігійних чи етичних міркувань; 5) прийняття рішення за згодою командира військової частини щодо продовження проходження строкової служби [43].

Варто зауважити, що рішення АОР про терміни призову та вступ на строкову службу відповідно до частини 4 § 37 Закону доводиться до відома призовника не пізніше ніж за один рік до настання строку надходження на строкову службу, якщо інше не передбачено цим Законом.

Порядок зарахування на строкову військову службу, який регулюється АОР, розпочинається з надсилання на адресу призовника трьох повідомлень. У першому повідомленні інформується про офіційну, на підставі Реєстру, постановку призовника на облік. Мета другого сповіщення полягає у визначенні придатності призовника до строкової військової служби, яке здійснюється на підставі проходження медкомісії. Про місце та час проходження медичного обстеження зазначається у сповіщенні. У третьому повідомленні призовник у письмовій формі інформується про дату та час призову на строкову військову службу, а також місце збору, звідки призовників доставлять до частини.

Цікавим в естонському мобілізаційному законодавстві є те, що явка до зазначеного в порядку збору і проходження строкової військової служби є для призовника обов’язковою, причому *запізнення також вважається неявкою на строкову службу*.

Тривалість строкової військової служби встановлюється Урядом Республіки і не може бути більшою за 12 місяців і менше восьми місяців.

Як і в інших розвинених країнах, в Естонії особлива увага надана призову на резервну службу осіб, які перебувають в запасі. З цією метою через службу інформаційного порталу Естонії на адресу електронної пошти `personalidentificationcode@eesti` резервіста, не пізніше ніж за 120 днів до початку зборів, надсилається повідомлення про обов'язок взяти участь у зборах.

Відповідно до § 71 Закону резервіст зобов'язаний: 1) повідомити АБР у формі, що дає змогу письмовому відтворенню, про свої контактні дані та про їх зміну; 2) повідомити АБР у письмовій формі про своє тяжке захворювання та інші обставини, які можуть істотно вплинути на відповідність стану його здоров'я вимогам до стану здоров'я особи, яка підлягає обов'язковій службі в Силах оборони, та подавати документи, що відображають стан його здоров'я; 4) з'явитися до АБР або до місця, вказаного агентством, для здійснення необхідних дій; 5) брати участь у призначеному АБР часі та у призначеному їм місці у медичному огляді або тестуванні здоров'я для оцінки стану здоров'я та подавати на вимогу АБР документи, що підтверджують стан здоров'я [43].

Не менш важливим для вітчизняного мобілізаційного законодавства, з урахуванням естонського практичного досвіду, є перелік критеріїв для резервістів запасу, які не підлягають призову у військовому резерві у разі, якщо вони: не відповідають або тимчасово не відповідають вимогам щодо стану здоров'я, які висуваються до особи, яка підлягає обов'язковій службі в Силах оборони; обійняли або були призначені на посаду з обов'язком національної оборони; пройшли альтернативну військову службу; є ув'язненими або особами, які перебувають під вартою з метою, передбаченою Законом про тюремне ув'язнення; які були засуджені до реального позбавлення волі на строк більше одного року на підставі вироку суду, що набув законної сили, і відомості про вирок не були внесені до архіву бази даних про судимості відповідно до Закону про базу даних про судимості; не закінчили принаймні другий рівень основної школи відповідно до Закону про основні школи та гімназії [43].

В Естонії, як у всіх країнах світу, військовозобов'язані, резервісти та військовослужбовці за вчинення порушення у сфері мобілізаційного законодавства несуть кримінальну, адміністративну дисциплінарну та матеріальну відповідальність.

У главі 15 Законі "Про військову службу" за недотримання військового законодавства встановлено відповідальність за такі види правопорушень:

- невиконання обов'язку щодо проходження строкової або альтернативної служби тягне за собою накладення штрафу розміром до 300 штрафних одиниць або арешт (§ 222 Закону);
- самовільне залишення альтернативної служби карається штрафом до 300 штрафних одиниць або арештом (§ 223 Закону);
- невиконання обов'язку з проходження військової служби як особи, яка перебуває в запасі, тягне за собою накладення штрафу розміром до 300 штрафних одиниць або арешт (§ 224 Закону);
- незаконне використання форменого одягу військовослужбовця – тягне за собою накладення штрафу розміром до двохсот штрафних одиниць (частина 1 § 224¹ Закону).

Відповідно до частини 2 § 225 Закону органом, який здійснює позасудове провадження у справах про провини, передбачені статтями 222 та 223 цього Закону, є АОР, а на підставі частини 3 § 225 органом, який здійснює позасудове провадження у справах про правопорушення, передбачені в § 224 та 224¹ цього Закону, є Сили оборони [43].

До майнової відповідальності військовослужбовця та відшкодування збитків застосовуються положення Закону про державну службу.

Висновки. Аналіз міжнародно-правової практики призову та способу комплектування збройних сил США, Великої Британії, Фінляндії та країн Прибалтики дають підстави дійти висновку, що специфіка призову на строкову військову службу та до лав резервної служби у вказаних країнах має свої особливості, які залежать від рівня соціально-економічного забезпечення сил оборони, добросусідських відносин та кількості населення. Якщо до російської агресії на Україну більша

частина розвинених країн схилялася до професійного, на підставі контрактної форми, комплектування армії, втім, зважаючи на цю загрозу, країни НАТО у спішному порядку, за рахунок призову, збільшують свій військовий потенціал, повертаючись до принципу колективної оборони. Безперечно, що Україна в умовах російсько-української війни не в стані продовжувати реформування ЗСУ на лише добровільній (контрактній) основі, на це немає ні часу та й певного матеріально-технічного забезпечення. Військові події за два з половиною роки, на тлі непохитного героїзму ЗСУ, висвітлили багато нових факторів, які треба врахувати під час майбутнього переформатування мобілізаційного процесу. Не винятковими у цій перебудові залишаються питання побудови професійної армії з використанням новітньої обороноздатної стратегії та тактики ведення оборонно-наступальних спроможностей ЗСУ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балтійські країни НАТО хочуть повернути призов до армії, щоб бути готовими до нападу РФ. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/opinion/30118>
2. Ukraine Is Denying Consular Services to Men Outside the Country. URL: <https://www.nytimes.com/2024/04/26/world/europe/ukraine-draft-consulate.html>
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента № 64/2022 від 24 лютого. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
4. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 65/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2022#Text>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України від 11 квітня 2024 року № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text>
6. Новий закон про мобілізацію. Чи вирішить він проблеми в армії. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv2rl6dv866o>
7. Хлюдзинський Вадим. США тиснули на Київ щодо закону про мобілізацію. The New York Times. URL: <https://www.unian.ua/war/mobilizaciya-v-ukrajini-ssha-tisnuli-na-kijiv-shchodo-yaknayshvidshogo-uhvalen-nya-zakonu-12617715.html>
8. Служити будуть всі. Чи було таке в історії і чи можливо в Україні. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv2gxvd3gj8o>
9. У країнах Балтії закликають членів НАТО повернути призов до армії. URL: <https://susilne.media/713264-u-krainah-baltii-zaklikaut-cleniv-nato-povernuti-prizov-do-armii-ft/>
10. Armed forces of the world. URL: <https://armedforces.eu>
11. Час закінчується. Як країни НАТО готуються до війни з Росією. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-krayiny-nato-viyna-rosiya/32791778.html>
12. Global Firepower Index, 2023. URL: www.globalfirepower.com
13. Ранжування країн світу на основі наявної вогневої потужності. URL: https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php#google_vignette
14. Кожен другий чоловік. Мобілізація в історії воєн. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4653925-kozhen-druhi-cholovik-mobilizatsiia-v-istorii-voien>
15. Оновлений рейтинг армій світу Global Firepower: що змінилося у 2024 році. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/onovlenij-rejtin-armij-svitu-global-firepower-shcho-zminilosja-u-2024-rotsi-1007254.html>
16. Новий звіт CNAS оцінює мобілізаційні можливості США. URL: <https://www.cnas.org/press/press-release/new-report-from-cn-as-assesses-u-s-mobilization-capabilities>
17. Usmilitary. What Happens During a Draft. URL: about.com/od/deploymentsconflicts/a/draftprocess.htm
18. Breaking: House of Representatives Passes Bill for Automatic Military Draft Registration of Young Men Between 18 and 26. URL: <https://www.Thegatewaypundit.com/2024/06/mandatory-military-registration-house-representatives-passes-bill-automatic/>
19. Today's Military – Review Entrance Requirements. URL: <https://www.todaysmilitary.com/before-serving/entrance-requirements>
20. Joining the Military as a Reservist: Eligibility, Obligation and Benefits. URL: <https://www.militaryonesourcemil/transition-retirement/national-guard-reserves/joining-the-military-reserves/>

21. У США почалися дебати стосовно військової повинності для всіх. URL: https://mil.in.ua/uk/news/ussha-pochalysya-debaty-stosovno-vijskovoyi-povynnosti-dlya-vsikh/#google_vignette
22. Дещо про світову історію мобілізацій у війну. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/03/07/deshho-pro-svitovu-istoriyu-mobilizacij-u-vijnu/>
23. The Uniform Code of Military Justice (UCMJ). URL: <https://www.military.com/join-armed-forces/the-uniform-code-ofmilitary-justice-ucmj.html>
24. 50 U.S. Code § 3811 – Offenses and penalties. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/50/381>
25. Британія має навчити “цивільну армію” та готуватися до можливої сухопутної війни з Росією – генерал Сандерс. URL: <https://suspilne.media/669048-britania-mae-navciti-civilnu-armiu-ta-gotuvatisa-do-mozlivoi-suhoputnoi-vijni-z-rosii-general-sanders/>
26. Joining the Military as a Reservist: Eligibility, Obligation and Benefits. URL: <https://www.militaryonesource.mil/transition-retirement/national-guard-reserves/joining-the-military-reserv es/>
27. Третини британців молодших за 40 років відмовилися б від призову в разі світової війни. URL: <https://suspilne.media/671294-bilse-tretini-britanciv-molodsih-za-40-rokiv-vidmovilisa-b-vid-prizovu-v-razi-svito-voi-vijni/>
28. Reserve Forces Act 1996. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/14/contents>
29. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо правового регулювання мобілізаційного резерву та служби в ньому в законодавстві деяких держав-членів НАТО. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32886.pdf>
30. The British Army Jobs and Recruitment. URL: <https://jobs.army.mod.uk/how-to-join/>
31. У Британії можуть повернути обов’язкову військову службу. URL: <https://podrobnosti.ua/2481839-u-britan-mozhut-povernuti-obovjazkovu-vjskovu-sluzhbu-2.html>
32. Над Європою нависла ще більша загроза масштабної війни з Росією, – CNN/. URL: https://24tv.ua/viyna-rosiyyi-proti-ukrayini-bogdan-krotevich-rozpoviv-pro-nastup_n2605542
33. Дещо про світову історію мобілізацій у війну. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/ 03/07/deshho-pro-svitovu-istoriyu-mobilizacij-u-vijnu/>
34. Finland’s Constitution of 1999 with Amendments through 2011. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Finland_2011.pdf?lang=en
35. Asevelvollisuuslaki. 28.12.2007/1438. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/2007143>.
36. Laki naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta. 13.4.2022/285. URL: <https://www. finlex.fi/fi/laki/ajantasa/ 2022/ 20220285>
37. Як фіни готують резервну армію. URL: <https://voma.Medium.com/%d0%ba%d0%b0%d0%ba-%d1%84%d0%b8%d0%bd%d1%8b-%d0%b3%d0%be%d1%82%d0%be%d0%b2%d1%8f%d1%82-%d1%80%d0%b5%d0%b7%d0%b5%d1%80%d0%b2%d0%bd%d1%83%d1%8e%d0%b0%d1%80%d0%bc%d0%b8%d1%8e-e84b86c7feff>
38. Над Європою нависла ще більша загроза масштабної війни з Росією, – CNN https://24tv.ua/viyna-rosiyyi-proti-ukrayini-bogdan-krotevich-rozpoviv-pro-nastup_n2605542
39. The Military Service Law. URL: <https://likumi.lv/ta/id/63405-militara-dienesta-likums>
40. Latvijas Kriminālkodekss. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966-the-criminal-lawThe/>
41. The Law on Military Conscription. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legal Act/TAR.E9CE9C91C255/asr/>
42. The Law on the Organisation of the National Defence System and Military Service. URL: <https://eseimas.lrs.lt/ portal/legalAct/lt/TAD/a02d70a507f311e8802fc9918087744d?positionInSearchResults=4&searchModelUUID=ef2c56db-0951-4f04-8836-3b888e119d22/>
43. Military Service Act. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/514092023003/consolide/>
44. Адміністрування призначених Департаментом оборонних ресурсів штрафів перейде до НТД. URL: <https://rus.err.ee/1609246986/administrirovanie-naznachennyh-departamentom-oboronnyh-resurov-shtrafov-perejdet-k-ntd>

REFERENCES

1. *Baltiys’ki krayiny NATO khochut’ povernuty pryz do armiyi, shchob buty hotovymy do ataky RF* [NATO Baltic states want to reintroduce conscription to be ready for a Russian attack]. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/opinion/30118> [In Ukrainian].

2. **Ukraine Is Denying Consular Services to Men Outside the Country.** URL: <https://www.nytimes.com/2024/04/26/world/europe/ukraine-draft-consulate.html> [In English].
3. **Pro vvedennya voyennoho stanu v Ukrayini** [On the introduction of martial law in Ukraine]: Ukaz Prezydenta No. 64/2022 vid 24 lyutoho. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> [In Ukrainian].
4. **Pro zahal'nu mobilizatsiyu** [On general mobilisation]: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 24 lyutoho 2022 roku No. 65/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2022#Text> [In Ukrainian].
5. **Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo okremykh pytan' prokhodzhennya viys'kovoyi sluzhby, mobilizatsiyi ta viys'kovoho obliku** [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Certain Issues of Military Service, Mobilisation and Military Registration]: Zakon Ukrayiny vid 11 kvitnya 2024 roku No. 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text> [In Ukrainian].
6. **Novyy zakon pro mobilizatsiyu. Chy vyryshyty vin problemy v armiyi** [The new law on mobilisation. Will it solve the problems in the army]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv2rl6dv866o> [In Ukrainian].
7. **Khlyudzyn's'kyi, Vadym. SSHA tysnuly na Kyiv shchodo zakonu pro mobilizatsiyu** [Vadym Khlyudzynskyi. The US pressured Kyiv on the law on mobilisation]. The New York Times. URL: <https://www.unian.ua/war/mobilizaciya-v-ukrajini-ssha-tisnuli-na-kijiv-shchodo-yaknayshvidshogo-uhvalennya-zakonu-12617715.html> [In Ukrainian].
8. **Sluzhyty budut' vsi. Chy bulo take v istoriyi i chy v Ukrayini** [Everyone will serve. Has it ever happened in history and is it possible in Ukraine?]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv2gxvd3gj8o> [In Ukrainian].
9. **U krayinakh Baltiyi zaklykayut' chleniv NATO povernuty prydz do armiyi** [The Baltic States call on NATO members to reintroduce conscription]. URL: <https://suspilne.media/713264-u-krainah-baltii-zaklikaut-cleniv-nato-povernuti-prizov-do-armii-ft/> [In Ukrainian].
10. **Armed forces of the world.** URL: <https://armedforces.eu> [In English].
11. **Chas zakinchuyet'sya. Yak krayiny NATO hotuyut'sya do viyny z Rosiyeyu** [Time is running out. How NATO countries are preparing for war with Russia]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-krayiny-nato-viyna-rosiya/32791778.html> [In Ukrainian].
12. **Global Firepower Index, 2023.** URL: www.globalfirepower.com [In English].
13. **Ranzhuvannya krayin svitu na osnovi nayavnoyi vohnevoyi potuzhnosti** [Ranking of the world's countries based on available firepower]. URL: https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php#google_vignette [In Ukrainian].
14. **Kozhen druhyi cholovik. Mobilizatsiya v istoriyi voyen** [Every second man. Mobilisation in the history of wars]. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4653925-kozhen-druhyi-cholovik-mobilizatsiya-v-istorii-voien> [In Ukrainian].
15. **Onovlenyy reytnh armiy svitu Global Firepower: shcho zminylosya v 2024 rotsi** [Updated Global Firepower ranking of the world's armies: what has changed in 2024]. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/onovlenij-rejtnh-armij-svitu-global-firepower-shcho-zminilosja-u-2024-rotsi-1007254.html> [In Ukrainian].
16. **Novyy zvit CNAS otsinyuye mobilizatsiyi mozhlyvosti SSHA** [New CNAS report assesses US mobilisation capabilities]. URL: <https://www.cnas.org/press/press-release/new-report-from-cnass-assesses-u-s-mobilization-capabilities> [In English].
17. **Usmilitary. What Happens During a Draft.** URL: about.com/od/deploymentsconflicts/a/draftprocess.htm [In English].
18. **Breaking: House of Representatives Passes Bill for Automatic Military Draft Registration of Young Men Between 18 and 26.** URL: <https://www.thegatewaypundit.com/2024/06/mandatory-military-registration-house-representatives-passes-rakhunok-avtomatychnyy/> [In English].
19. **Today's Military – Review Entrance Requirements.** URL: <https://www.todayismilitary.com/before-serving/entrance-requirements> [In English].
20. **Joining the Military as a Reservist: Eligibility, Obligation and Benefits.** URL: <https://www.militaryonesource.mil/transition-retirement/national-guard-reserves/joining-the-military-reserves/> [In English].
21. **U SSHA pochalysya debaty shchodo viys'kovoyi povynnosti dlya vsikh** [US debate on military service for all begins]. URL: https://mil.in.ua/uk/news/u-ssha-pochalysya-debaty-stosovno-vijskovoyi-povynnosti-dlya-vsikh/#google_vignette [In Ukrainian].
22. **Deshcho pro svitovu istoriyu mobilizatsiy u viynu** [Some information about the world history of wartime mobilisations]. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/03/07/deshcho-pro-svitovu-istoriyu-mobilizatsiy-u-viynu/> [In Ukrainian].
23. **The Uniform Code of Military Justice (UCMJ).** URL: <https://www.military.com/join-armed-forces/the-uniform-code-ofmilitary-justice-ucmj.html> [In English].

24. **50 U.S. Code § 3811 – Offenses and penalties.** URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/50/381> [In English].
25. **Brytaniya maye navchyty “tsyvil’nu armiyu” ta hotuvatysya do mozhlyvoyi sukhoputnoyi viyny z Rosiyeyu – heneral Sanders** [Britain must train ‘civilian army’ and prepare for possible land war with Russia – General Sanders]. URL: <https://suspilne.media/669048-britania-mae-navciti-civilnu-armiu-ta-gotuvatisa-do-mozhlyvoi-suhoputnoi-vijni-z-rosii-general-sanders/> [In Ukrainian].
26. **Joining the Military as a Reservist: Eligibility, Obligation and Benefits.** URL: <https://www.militaryonesource.mil/transition-retirement/national-guard-reserves/joining-the-military-reserves/> [In English].
27. **Treti brytantsi molodshykh za 40 rokiv vidmovylysy vid pryzovu v razi svitovoyi viyny** [One third of Britons under 40 would refuse to be drafted in the event of a world war]. URL: <https://suspilne.media/671294-bilse-tretini-britanciv-molodshykh-za-40-rokiv-vidmovylysy-vid-pryzovu-v-razi-svitovoyi-vijni/> [In Ukrainian].
28. **Reserve Forces Act 1996.** URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/14/contents> [In English].
29. **Analychna zapyska z pytan’ porivnyal’noho zakonodavstva shchodo pravovoho rehulyuvannya mobilizatsiynoho rezervu ta sluzhby v ts’omu zakonodavstvi deyakykh derzhav-chleniv NATO** [Analytical note on comparative legislation on the legal regulation of the mobilisation reserve and service in it in the legislation of some NATO member states]. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32886.pdf> [In Ukrainian].
30. **The British Army Jobs and Recruitment.** URL: <https://jobs.army.mod.uk/how-to-join/> [In English].
31. **U Brytaniyi mozhut’ povernuty obov’yazkovu viys’kovu sluzhbu** [Compulsory military service may be returned in Britain]. URL: <https://podrobnosti.ua/2481839-u-britan-mozhut-povernuti-obovjazkovu-vjskovu-sluzhbu-2.html> [In Ukrainian].
32. **Nad Yevropoyu navysla shche bil’sha zahroza masshtabnoyi viyny z Rosiyeyu** [Europe faces an even greater threat of a large-scale war with Russia], – CNN. URL: https://24tv.ua/viyna-rosiyyi-proti-ukrayini-bogdan-krotevich-rozpoviv-pro-nastup_n2605542 [In Ukrainian].
33. **Deshcho pro svitovu istoriyu mobilizatsiy u viynu** [Some information about the world history of wartime mobilisations]. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/03/07/deshcho-pro-svitovu-istoriyu-mobilizatsiy-u-viynu> [In Ukrainian].
34. **Finland’s Constitution of 1999 with Amendments through 2011.** URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Finland_2011.pdf?lang=en [In English].
35. **Asevelvollisuuslaki.** 28.12.2007/1438. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/2007143> [In English].
36. **Laki naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta.** 13.04.2022/285. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2022/20220285> [In English].
37. **Yak fini hotuyut’ rezervnu armiyu** [How the Finns are preparing a reserve army]. URL: <https://voma.Medium.com/%d0%ba%d0%b0%d0%ba-%d1%84%d0%b8%d0%bd%d1%8b-%d0%b3%d0%be%d1%82%d0%be%d0%b2%d1%8f%d1%82-%d1%80%d0%b5%d0%b7%d0%b5%d1%80%d0%b2%d0%bd%d1%83%d1%8e%d0%b0%d1%80%d0%bc%d0%b8%d1%8e-e84b86c7feff> [In Ukrainian].
38. **Nad Yevropoyu vysla shche bil’sha zahroza masshtabnoyi viyny z Rosiyeyu** [Europe faces an even greater threat of a large-scale war with Russia], – CNN. URL: https://24tv.ua/viyna-rosiyyi-proti-ukrayini-bogdan-krotevich-rozpoviv-pro-nastup_n2605542 [In Ukrainian].
39. **The Military Service Law.** URL: <https://likumi.lv/ta/id/63405-militara-dienesta-likums> [In Ukrainian].
40. **Latvijas Kriminālkodekss.** URL: <https://likumi.lv/ta/uk/uk/id/88966-the-criminal-lawThe/> [In Ukrainian].
41. **The Law on Military Conscription.** URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E9CE9C91C255/asr/> [In Ukrainian].
42. **The Law on the Organisation of the National Defence System and Military Service.** URL: <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a02d70a507f311e8802fc9918087744d?positionInSearchResults=4&searchModelUUID=ef2c56db-0951-4f04-8836-3b888e119d22/> [In Ukrainian].
43. **Military Service Act.** URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/514092023003/consolide/> [In Ukrainian].
44. **Administratsiya pryznachenikh Departamentom oboronnykh resursiv shtrafiv pereyde do NTD** [The administration of fines imposed by the Department of Defence Resources will be transferred to the STD]. URL: <https://rus.err.ee/1609246986/administrirovaniye-naznachennykh-departamentom-oboronnykh-resursov-shtrafov-pereydet-k-ntd> [In Ukrainian].

Дата надходження статті: 21.07.2024 р.

Leontii CHYSTOKLETOV

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Professor of the Administrative
and Informational Law Department,
Dr. Habil. (Law), Professor
leontii.h.chystokletov@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-3306-1593

**INTERNATIONAL-LEGAL PRACTICE OF MOBILIZATION
AND THE METHOD OF ASSISTING THE ARMED FORCES**

The article examines the peculiarities of the legal regulation of the mobilization process in the United States of America, Great Britain, Finland, and the Baltic countries, the practice of which has its own specifics associated with national traditions, the conditions of military and reserve service, the geographical location of the country, and other characteristic features.

It is noted that the full-scale invasion of Russia on the territory of Ukraine forces most European countries to take urgent measures aimed at changing the methods of mobilization for war, as well as shifting the economy to the production of military equipment and the implementation of organizational and legal forms and methods of conscription and replenishment of mobilization resources as in their own countries and in NATO.

It has been proven that when a decision is made on the mobilization deployment of the armed forces in the USA, the draft of men is carried out in 6 stages, which include organizational and legal actions aimed at the adoption by Congress of relevant amendments to the mobilization legislation, the procedure for the draft of specific persons based on the drawing of a lottery, the implementation of attestation persons and enlistment of conscripts for active service. The right to serve in the United States, on the basis of secondary education, has all citizens of the United States and citizens of other states who permanently reside in the state.

Staffing of the army of Great Britain is mainly carried out on a professional basis. However, the government of the kingdom, in order to reduce the level of crime, youth unemployment and the Russian threat to the West, is inclined to return mandatory military service to the country in 2025. Candidates for joining the army mobilization reserve are recruited by the Military Information and Career Bureau.

It is outlined that the armed forces of Scandinavia and the Baltic States, in contrast to the armies of the United States and Great Britain, continue to expand the conscription process due to the increased threat from Russia. Thus, the order of recruitment of the armed forces of Finland is carried out on the basis of the Law "On Conscription for Military Service", in Latvia the mobilization process is regulated by the Law "On Military Service", Lithuania conducts military conscription in accordance with the Law "On Military Conscription", and in Estonia the legal basis of the defense of the country is regulated by the Law "On Military Service".

It has been proven that military servicemen, conscripts and reservists are mainly criminal, administrative, disciplinary and materially responsible for violating mobilization legislation in NATO countries.

It is noted that the domestic mobilization legislation requires targeted legal support, adaptive military management and a complex and systemic approach to the organization of the mobilization process.

Keywords: mobilization, conscription, recruitment, servicemen, conscripts, reservists.